

Szlovének, jugoszlávok – A szlovénkérdés alakulása a világháborút megelőző délszláv közeledéstől a jugoszláv királyi diktatúra végéig (1912–1934)

Dolenc, Ervin (†): *Slowenen und Jugoslawen – Zur Diskussion über die slowenischen Frage in den Jahren 1912–1934.* = *Südostforschungen.* Bd. 69/70. 2010/2011. 90–127. p.

Hosszú, nehéz út vezetett Szlovénia 1991-ben, Jugoszlávia felbomlása során elnyert nemzeti függetlenségéig. Az osztrák tartományi keretekben (Krajna, Stájerország, Dalmácia) élő szlovénség a maga XVIII. század végi, XIX. század eleji öntudatra ébredését követően nyelvi-kulturális autonómiájáért szállt síkra, 1848-ban területi autonómiára jelentettek be igényt, végül – az önálló identitás követelményeit sem veszve szem elől – a közös délszláv kibontakozás mozgalmához kapcsolódtak. Az érdemi csatlakozás a korai illírizmushoz kisiklott azon, hogy – kívülről – már akkor számításba jött a saját nyelv feladása a könnyen egyesíthető szerb és horvát javára, ami ellen maga a nagy költő, France Prešeren emelt szót. Az osztrák uralom alatt természetesen folytatódott s csak fokozódott a nyelvi elnyomás. A nemzeti gondolat letéteményesei hosszú időre a költők, irodalmárok, a nyelvészek (utóbbiak például: Jernej Kopitar, Franc Miklošič) maradtak. Az 1890-es években kibontakozó modern pártpolitikai mozgalmaknak is az alkotó értelmiség adta a derékhadát.

A XX. századelő balkáni háborúkkal megmozgatott Ausztria-ellenes össz-délszláv közeledésben – liberális és szociáldemokrata pártjaival, a katolikus néppárttal – a szlovén polgárság és (vezető posztokon) az értelmiség is érdeklődéssel vett részt. A délszláv összefogás programjában kezdettől versengett két irányzat: politikai szövetség vagy kulturális és nyelvi egybeolvadás. A polémia mindinkább kiéleződött a világháború küszöbén és a küzdelmek második félidejében. Fran Ilešič „újillirista” nyelvész és köre a szlovén populáció csekély (másfél milliós) súlya okán, hozzávéve a nagyarányú kivándorlást, a nyelvi-kulturális beolvadás mellett emelt szót. Az egykorú osztrák–magyar és balkáni politikában jártas brit R. W. Seton-Watson is a szlovénség politikai súlytalanságát emlegette a jugoszláv-kérdésnek szentelt könyvében (*The Southern Slav*

Question, 1911), és egyebek mellett ebből kiindulva a délszláv összefogás kérdésében egyenesen a szűkebb szerb-horvát egyesülést javasolta, a szlovének mellőzésével. A trializmus képviselői egy ideig alig jutottak szóhoz.

Egy 1911-ben indult projugoszláv szlovén folyóirat (*Veda*) 1913 folyamán körkérdéssel kívánta egyengetni a mérlegelést, de titkon az egybeolvadásra szavazó válaszokat várta. A szlovén válaszolók nem igazán meggyőző többsége szavazott a nyelvi-kulturális különállás megőrzésére. Többen rámutattak a szellemi elnyomatásba belefásult honfitársak közönyére, kishitűségére, ostorozták az önfeladás nemzetietlen opcióját. A társadalmi vita további orgánusok, fórumok jóvoltából szélesebb mederben is folytatódott. Hangot kaptak különféle elképzelések, például szlovén katolikus részről a horvát-szlovén összefogás különjavaslata – az ortodox szerbek nélkül. Egy prágai hozzászóló (M. Rostobar) határozottan ellenezte az automatikus beolvadást egy szerb-horvát arcú délszláv közösségbe. Hasonlóan Albin Prepeluh közíró, politikus, aki hangsúlyozta: egy jugoszláv akcióegység csak erőteljesebb lehet kiforrott nemzeti egyéniségek részvételével. A mérleg nyelvét a szociáldemokrata talajon álló író, Ivan Cankar billentette végleg a szlovén identitás szempontjából releváns trialista opció javára nagy hatású *Szlovének és jugoszlávok* című, 1913 áprilisában tartott előadásában. A végszót Cankar, persze, még nem mondhatta ki. Szlovéniában nem látták (Horvátországban sem világosan) a szerb hegemoniatörekvések jövőjének veszélyét, amitől különben a francia szlavista, Louis Léger igen előrelátóan óvott, és a konföderáció formát javasolta a szövetségesülésben (*Serbes, Croates et Bulgares*, 1913; *La Liquidation de l'Autriche-Hongrie*, 1915).

***

1917 májusában a Birodalmi Tanács délszláv képviselőcsoportja deklarációban követelte az ausztriai fennhatóság alá tartozó horvátok, szerbek és szlovének közös délszláv autonómiáját a birodalmon belül, a következő év nyarán pedig Ljubljanában létrejött a Szlovén Nemzeti Tanács, amely kezébe is vette a hatalmat az ellenőrzése alatt álló területeken, 1918. december 1-jével azonban, miután kicsúszott alóla maga a birodalom, csatlakozott az emigráns szerb kormány és a birodalmi délszláv

politikai emigráció 1917-es közös korfui nyilatkozatával előkészített és 1918 október végén kikiáltott független délszláv államhoz. A Nemzeti Tanácsot csak a legutolsó pillanatokban foglalkoztatta az átfogó államban betöltendő szlovén szerep és a kulturális jogok lehetősége. November 16–18. között tanácskozott erről a tanács kulturális bizottsága, és éles viták közepette a sajátosságok, mindenekelőtt a saját nyelv és oktatás feltétlen megőrzése mellett foglalt állást, a résztvevők jelentős részét azonban az „integralisták” kapcsolódó sajtópolémiaja mindjárt el is bizonytalanította.

A pártok nem szívesen kockáztatták a szerkezeti egyeztetések gördülékeny lebonyolítását. Főként a liberálisok tettek ki magukért a hézagmentes testvéresülés-eszme propagálásával. Igencsak hangos volt ilyen irányban a dalmát képviselő is, melynek vegyes lakosú érdekerülete az Olaszországgal később megkötött fegyverszünet és béke értelmében éppen elveszett az új Jugoszlávia számára. A politikai hangadók legfeljebb a „haladék” kikötéséig mentek el egy „erős, kifelé és befelé egyaránt egységes” jugoszláv összállamra vonatkozó elképzelésben. Belgrádnak volt mire támaszkodnia centralizáló lépéseiben, melyekkel már az alkotmányozás megindulása (1921) előtt megpróbálkozott, és kivívta a szlovén „autonomisták” heves ellenállását – immár a szerb beavatkozási kísérletekkel szemben. Az 1921 februárjában kelt „autonomista nyilatkozat” az ifjúszocialistáktól a katolikusságig ívelő széles értelmiségi összefogással jött létre, és az alapállás jelentős arányú részvételt biztosított a katolikus háttérű Szlovén Néppártnak az alkotmányozó nemzetgyűlésben az erre kiírt választások során. Az ellenbírálókat – többek között a javíthatatlan ellenlábás Fran Ilešič részéről – „ausztroszlávként” vagy mint „szlovén-németeket” bélyegezték meg az autonomistákat.

1921. június 28-án Belgrádban markánsan centralista alkotmány került elfogadásra, amely a királynak széles körű teljhatalmat biztosított az összállamban, az autonómiavitának azonban nem vetett véget (oldalakon át részletezve), sőt, elvitte az elszakadási opció megjelenéséig – a szlovén nemzeti szuverenitás követelésével. Az 1929-ben a horvát viszonylatban is feltörő nemzeti „széthúzás” veszélyeire válaszképpen bevezetett királyi diktatúra vaskézrel próbálkozott a jugoszláv belső egységesítés véghezvitelével. A tudat átalakítása mindenekelőtt az

egységesített iskolarendszerre várt. 1930-tól a szlovén és a szerbhorvát nyelvi órákat összevonták, kivonták az addigi tankönyvek egy részét. Az ellenállás az 1931. szeptemberi új – királyi – „alkotmány” kihirdetése nyomán éledt fel újra, a későbbi kimagasló irodalomkritikus-gondolkodó Josip Vidmar *Kulturni problem slovenstva* (1932) című könyvével hathatós fegyvert nyerve. A könyv, határozottan elutasítva a liberális pártpolitika téveszméjét és integrista akarnokságát, maradandó érvénnyel emeli ki egy nemzet múlhatatlan kulturális-szellemi küldetését, légyen akár milyen kicsiny, és elidegeníthetetlen jogát annak beteljesítésére. A jugoszláv centralizmus minden addiginál elevebb szlovén ellenzéke nem adta meg magát a másik oldalról követelt „stratégiai” alkalmazkodás parancsának (ezúttal a gazdasági válsággal vagy a környező nacionalizmusoktól szorongatott ország megtámasztására). A szenvedélyek elhatalmasodásának Sándor király merénylet általi halála (Marseille, 1934. október), illetve utódlása során a kormányzás liberalizálása (1935) vetett gátat. A szlovén nyelv önálló oktatása mindenestre csak 1938-ra tért vissza az iskolákba, de más tekintetben számos irányban kezdődtek változások. – (A terjedelmes és alapos tanulmány Ervin Dolenc – 1960–2009 – fiatalon elhunyt szlovén történész posztumusz közleménye.)

Komáromi Sándor

Hazafias színjáték: népi reakciók a Szolidaritásra szovjet Ukrajnában (1980-1981)

Wojnowski, Zbigniew: Staging Patriotism: Popular Responses to Solidarność in Soviet Ukraine, 1980-1981 = Slavic Review, Vol. 71, 2012, No. 4, 824-848. p.

A cikk az 1980 augusztusa és 1981. december között Lengyelországban lezajlott események visszhangját vizsgálja szovjet Ukrajnában. Rámutat, hogy a „megcsontosodott” szovjet rezsím milyen életképes volt még akkoriban, illetve megkérdőjelezi azt a hagyományos nézetet, miszerint a Breznyev-korszak alatti társadalom már mélységesen kiábrándult a szovjet világrendből.